

Ірина Личенко

Навчально-науковий Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права та процесу

ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ГРОМАДЯН У СФЕРІ ВЛАСНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

<http://doi.org/10.23939/law2020.26.195>

© Личенко І., 2020

Здійснено теоретико-правовий аналіз категорії “законний інтерес”, формуванню її дефініції, виокремлення на цій основі загального розуміння законних інтересів громадян у сфері власності. Особливу увагу присвячено аналізу трьох ключових теорій пояснення змісту законного інтересу, які стосуються ототожнення законних інтересів з прагненням людини, юридичним дозволом та суб’єктивним юридичним правом. Запропоновано визнавати законний інтерес специфічною правовою можливістю. Окрема увага присвячена дослідженню співвідношення законних інтересів з суб’єктивними правами. Досліджено специфіку перетворення законного інтересу на суб’єктивне право. Визначено співвідношення індивідуальних законних інтересів та суспільних законних інтересів.

Ключові слова: інтерес, законний інтерес, суб’єктивне право, суспільні відносини, потреба, юридичний дозвіл, правова можливість.

Постановка проблеми. Численні згадки у чинному законодавстві терміна “законний інтерес”, відсутність чіткого розмежування цієї категорії і суб’єктивних прав, потреба розширення правових можливостей людини за рахунок тих, які не деталізовані у чинному законодавстві в силу розвитку суспільних відносин, їх урізноманітнення, вкотре спонукають до глибшого аналізу законних інтересів. Гарантуючи у чинному законодавстві захист законних інтересів у сфері власності, законодавець не деталізує шляхів втілення цього, як і не пояснює змісту цієї категорії. Особливої актуальності набуває визначення теоретико-правового виміру цієї категорії крізь призму відносин у сфері власності. Сфера власності стрімко розвивається та потребує посилення захисту різноманітних правових можливостей щодо володіння, користування та розпорядження майном.

Аналіз дослідження проблеми. Окремі аспекти теоретичного осмислення законних інтересів як правової категорії присутні у працях вітчизняних та іноземних науковців, серед яких Є.П. Губін, Р. Е. Гукасян, А. Г. Здравомислов та інші. Вагомим доробком для пізнання філософсько-правового змісту законних інтересів мали філософські теорії П. Гольбаха, Д. Дідро, Г.В. Ф. Гегеля. Не можна переоцінити внесок у наукове дослідження законних інтересів як правової категорії Г. Шершеневича. Саме він вперше виокремив “законний інтерес”. В сучасній юридичній науці окремим питанням цієї сфери присвячено праці А. В. Малька, В. В. Субочова, А. І. Григораша, З. В. Ромовської. Проте такі дослідження є доволі фрагментарними.

Вони не відзначаються послідовністю та вносять деяку плутанину у змістовне тлумачення категорії “законний інтерес”. Крім того, питанню захисту законних інтересів громадян у сфері власності присвячено вкрай мало наукових досліджень. Тому теоретико-правове дослідження категорії законного інтересу громадян у сфері власності є запорукою не лише теоретичної визначеності важливої юридичної категорії, але й основою для вирішення низки практичних проблем захисту таких законних інтересів.

Мета статті полягає у з’ясуванні теоретико-правового виміру законних інтересів громадян України у сфері власності.

Виклад основного матеріалу. Системні виклики, що стоять перед українським суспільством, неможливо вирішити без усвідомлення потреб його членів. Теоретико-правовий аналіз категорії “законний інтерес” дає змогу зрозуміти первинні правові можливості, потреби людини, збагнути динаміку їх трансформації у суб’єктивне право.

Найважливіші законні інтереси громадян повинні бути ідентифіковані і систематизовані для подальшого правового закріплення, перетворення на важливу цінність демократичної держави. Вони повинні пройти перетворення зі звичайних правових можливостей людини на важливу цінність та орієнтир діяльності демократичної країни, стати тим, на захист чого мають спрямовуватися засоби правового забезпечення, гарантії державних інституцій.

Філософсько-правовим підґрунтям для розуміння змісту цієї категорії стали наукові погляди К. Гельвеція, який інтерпретував інтерес як основу функціонування людей, засіб подолання страждань [1, с. 158] та виокремлював закон інтересу як основу буття людей, те, що за зразком закону руху упорядковує духовний світ [2, с. 34]. У продовження цієї думки П. Гольбах та Д. Дідро вбачали в інтересі мотив людського функціонування [3, с. 31; 142, с. 214], а Г.В. Ф. Гегель розглядав його як першопричину людських поступків, рушійну силу розвитку [4, с. 151]. Однак на науковому рівні вперше “законний інтерес” виокремив російський вчений Г. Шершеневич. Він вказував на те, що члени суспільства спрямовують свою діяльність на відстоювання прав, протидію порушенню законних інтересів [5, с. 293].

Дефініціювання правової категорії “законний інтерес” до сих пір не здійснено у нормативно-правових актах, хоча історія виокремлення її у законодавстві є тривалою. Зокрема, цей термін згадується у нормативно-правових актах починаючи з ХХ століття. Вперше це було здійснено у Главі першій “Зводу основних державних законів Російської Імперії” від 23 квітня 1906 р. Також наявні згадки законних інтересів у Постанові ЦВК і РНК СРСР від 14 квітня 1926 “Про основні засади організації державного нотаріату”.

Зважаючи на наведені філософські інтерпретації загальної категорії “інтерес”, можна констатувати, що перехід на якісно новий рівень соціально-економічного розвитку суспільства зумовлює ускладнення інтересів його членів. В основу цього процесу покладено принцип законності, реалізація якого супроводжується неухильним дотриманням законодавства членами суспільства. При цьому реалізація такого інтересу здійснюється не лише з огляду на наявні зобов’язуючі норми закону, а й виходячи з пануючих принципів, які відповідають духу права.

У нашій державі наявні понад 650 нормативно-правових актів, зміст яких містить категорію “законний інтерес”, при цьому офіційного тлумачення цього терміна досі немає, законодавець не дефініціює зміст цієї категорії. Подекуди законодавець визнає очевидність існування законного інтересу, ставлячи його в ряд з правами та свободами. Наприклад, в ст. 89, 121, 140 Конституції України та ст. 12,13, 21, 49, 51 КАСУ йдеться про суспільні інтереси, інтереси громадян, держави.

Науковий доробок вітчизняних та іноземних вчених може слугувати належною науковою основою для розуміння змісту категорії законного інтересу. Зокрема серед таких дослідників А. В. Малько, В. В. Субочов [6, с. 58-70], А. І. Григораш [7, с. 96–100], З. В. Ромовська [8] та інших. Вітчизняні вчені теж відзначають вагомe значення цих інтересів у трансформації громадянського суспільства.

В умовах недосконалості вітчизняної правової системи у державі наявні правові за змістом, однак не охоронювані законом інтересів, або ті, що не є правовими за змістом, однак реалізація яких охороняється законом [9, с. 115, 116]. Загалом законні інтереси розширюють сферу суб'єктивних правових можливостей людини. Вони є невід'ємною складовою правового статусу людини, його першоосною. Вони визначаються прагненням людини щодо набуття у своє володіння певного блага, задоволення індивідуальної потреби [10, с. 49]. Тобто їхня наявність поряд з суб'єктивним правом розширює індивідуальні можливості людини [11, с. 23]. Законні інтереси стають детермінантами відносин, пов'язаних зі втіленням потреб людини, деталізація яких у законодавчих актах ще не відбулася, чи, на думку законодавця, неможлива або недоцільна.

Різноманіття теоретичних трактувань правової категорії “законний інтерес” дозволяє виокремити три ключові: 1) вони є морально-правовим прагненням людини, так званим “передправом”, що виникає до інституалізації права як такого [12], юридичний дозвіл на певну діяльність, що отримав об'єктивне юридичне закріплення [13], поняття, тотожне суб'єктивному юридичному праву [14].

Такі підходи відзначаються неоднозначністю.

В. Субочов вважає, що законний інтерес є прагненням суб'єкта користуватися соціальним благом та мати можливість реалізувати захист компетентних органів задля задоволення своїх інтересів, що не вступають у суперечать з нормами права [15, с. 29]. Однак, складно погодитися, що “законний інтерес” є морально-правовим прагненням, потребою або бажанням.

Безумовно, в основу такого інтересу покладено певне морально-правове прагнення, потреба людини, однак воно визначає лише вектор її поведінки, породжує законний інтерес, однак не вичерпує його зміст. Таке прагнення може не зовсім, або взагалі не відповідати закону, тоді, коли законний інтерес не може йому суперечити. Формування законного інтересу є тривалим процесом перетворення прагнення та потреби на такий інтерес, що відбувається завдяки усвідомленню, аналізу і оцінці людиною, зіставлення з вимогами закону та загальними принципами права. Тобто це не тотожні поняття.

Безумовно, законний інтерес не можна вважати певним дозволом, оскільки дозволеність передбачає певну згоду когось на реалізацію конкретних дій, тоді як законний інтерес визначається психологічним станом особи, зумовлений лише свідомим прагненням, що не суперечить закону. Це прагнення не зумовлене імперативною вказівкою жодного суб'єкта, не ініціюється, не визначається чи обмежується жодним органом чи державою загалом.

Неправильним є й намагання ототожнити законний інтерес і юридичне право, зважаючи на те, що останнє визначає зобов'язуючу поведінку суб'єктів, обов'язкам яких кореспондує це право. Виправданим є те, що законні інтереси зумовлюють формування суб'єктивних прав, у процесі постійної реалізації, під впливом зацікавленості держави в підтриманні таких інтересів та укорінення практики їх застосування, вони можуть трансформуватися в суб'єктивні права, однак визнавати ці поняття тотожними неправильно.

Гарантування юридичної можливості вчиняти певні дії можливе, коли, переконавшись в доцільності для держави конкретних суспільних відносин, держава втілює у положеннях закону усталену практику. При цьому законні інтереси громадян щодо власності сформовані з індивідуальних законних інтересів громадян, водночас вони виступають першоосною формування суб'єктивних прав. У широкому розумінні суб'єктивне право є гарантованою державою за допомогою положень об'єктивного права юридичною можливістю вчиняти певні дії, вимагати від зобов'язаного суб'єкта відповідної діяльності, можливості здійснювати звернення у разі потреби до органів влади щодо захисту [16, с. 145].

При цьому слід зважати, що законні інтереси можуть відображатися в положеннях законодавства, або лише зумовлюватися його змістом. Найвагомішою ознакою цього інтересу виступає легітимність, та законна можливість втілення у життя. З цього приводу, видається слушним: “Для того, щоб інтерес особистості був визнаний законним, він повинен бути непротиправним” [17, с. 183].

Під впливом цих підходів можна визнати складність категорії “законний інтерес”. Безумовно, вона відображає безпосередній зв’язок з суб’єктивними правами, обов’язками, свободами, доповнює правовий статус особи, за змістом є правовою можливістю, що спрямована на задоволення потреб людини, відповідає вимогам закону та принципам права, зумовлена мотиваційним станом людини.

Тобто законний інтерес громадян у сфері власності можна визначити як можливість вчинення певної дії або утримання від її вчинення, зумовлену мотиваційним станом особи, яке спонукає його до реалізації потреб, пов’язаних зі збереженням і примноженням об’єктів права власності, реалізується завдяки гарантованості володіння, користування і розпорядження майновими благами в державі і існуванню системи органів держави, уповноважених забезпечувати захист цих можливостей.

Законний інтерес за своєю природою є суб’єктивною категорією. Він орієнтує свого носія на ідентифікацію своєрідного блага, наявність якого може задовольнити сформовану у нього потребу. Такі потреби диференційовані і їхнє задоволення у кожному випадку є специфічним [18, с. 3].

Слід згадати доречне твердження Г. Гончарової з приводу того, що унікальне споживче ставлення до речей, зважаючи на здатність людини мислити і усвідомлювати свої інтереси, формує основу для зародження абсолютно нових відносин власності [4, с. 3]. При цьому формуються не просто відносини щодо володіння, користування та розпорядження річчю, задовольняються не просто біологічні потреби, а утворюється унікальний емоційний стан задоволення у зв’язку з самим фактом володіння річчю, що якнайкраще відображає специфіку законних інтересів громадян у сфері власності.

Прояв законних інтересів щодо матеріальних благ має свою специфіку. Можуть формуватися інтереси, що стосуються споживчих, життєвих потреб людини, та разом з тим - законні інтереси суспільства, громади, людини щодо власності. Законні інтереси визначаються особливостями соціального носія (суспільства, соціальної групи, людини).

З цього приводу слід згадати теорію Г.В. Ф. Гегеля, що стосувалася взаємозв’язку людини і держави. Він вказував, що держава є поєднанням інтересів усього суспільства і її індивідуальних суб’єктів. Г.В. Ф. Гегель зазначав, що вони “існують лише один для одного і один завдяки одному, переходять один в одного” [19, с. 3].

Разом з тим, на думку П. Рабіновича, часом інтереси, що за своєю природою видаються винятково “приватними”, стають соціальними, а процес їх втілення і захисту торкається потреб і інтересів багатьох учасників соціального буття [20, с. 62].

Будучи у діалектичному зв’язку, такі інтереси формують окремий тип держаних законних інтересів. Основною особливістю цих законних інтересів у правовій державі є те, що вони охоплюють інтереси більшості, віддзеркалюють домінування інтересів людини, є уособленням найважливіших загальносуспільних законних інтересів.

Врахування вищезазначених діалектичних зв’язків є пріоритетним при формуванні перспектив реформування правового забезпечення реалізації правових можливостей у сфері власності. Домінуючими принципами такої гармонізації є добровільність, взаємозацікавленість, можливості здійснення діяльності, яка не заборонена законом.

У перспективі реформування законодавчої основи захисту законних інтересів громадян у сфері власності стосується вдосконалення нормативно-правової бази, яка регламентує правовий статус суб’єктів захисту таких законних інтересів, процесуальну форму здійснення даного захисту, забезпечення розвитку інформаційної основи такого захисту, спрощення адміністративних та судових процедур по реалізації та захисту законних інтересів громадян у сфері власності, розширення кола існуючих законних інтересів у сфері власності на землю, нерухоме та рухоме майно, інтелектуальної власності, вдосконалення окремих правових засобів і способів впливу в цій сфері.

Висновки. З огляду на сказане, можна стверджувати, що теоретико-правове дослідження законних інтересів громадян у сфері власності засвідчує низку передумов, що дають змогу визнати законні інтереси елементом адміністративно-правового статусу громадян України та самостійним об'єктом правового захисту. Захищеність правових можливостей особи щодо володіння, користування і розпорядження майном значною мірою визначається здатністю держави своєчасно визначити найбільш важливі для громадян і суспільства інтереси і сформуванню належну законодавчу базу для їх захисту. Законні інтереси громадян у сфері власності виступають основою формування індивідуальних прав людини, стають їхнім доповненням у сферах, де чинне законодавство не врегулює порядок втілення в життя індивідуальних потреб людини щодо майна. Тому можна стверджувати про те, що суб'єктивне право виступає однією з форм втілення в життя законних інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гельвещій К. А. Сочинения : в 3-х т. Москва : Мысль. 1974. Т.2. 1974. 603 с.2. Гельвещій К. А. Об уме. Москва : Соцэкгиз. 1938. 395 с.3. Гольбах П. А. Избранные произведения : в 2-х т. Москва : Соцэкгиз, 1963. Т.1 1963. 715 с.4. Гончарова А. Н. Проблема согласования общественных и личных интересов в процессе построения гражданского общества : монография. Красноярск : Краснояр. гос. ун-т., 2001. 160 с.5. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. Философия права. Москва : Издание Бр. Башмаковых, 1910. Том 1. Выпуск 1-4 : Часть теоретическая. 1910. 839 с.6. Субочев В. В. Законные интересы. Москва: Норма, 2011. 496 с. 7. Григораш О.І. Гарантії суб'єктивних прав та законні інтереси: структурні елементи адміністративно-правового статусу особи. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2006. Вип. 311: *Правознавство*. С. 96-100. 8. Ромовская З. В. Судебная защита охраняемого законом интереса. Львов: Ліра, 1983. 150 с.9. Гукасян Р. Е. Правовые и охраняемые законом интересы. *Советское государство и право*.1973. № 7. С. 113-116.10. Матейкович М. С., Горбунов В. А. Законные интересы в конституционном праве. Москва: Норма : ИНФРА-М, 2011. 256 с.11. Бояринцева М. Адміністративно-правовий статус громадян: до питання про склад елементів. *Право України*. 2002. № 8. С. 21-25.12. Матузов Н. И. Правовая система и личность. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1987. 294 с.13. Михайлов С. В. Категория интереса в гражданском (частном)праве : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Москва, 2000. 255 с. 14. Сенников И. Е. Законный интерес как форма выражения правовых возможностей (дозволений) и объект судебно-правовой защиты. *Право: теория и практика*. 2003. № 3894. URL:<http://www.yurclub.ru/docs/pravo/1403/13.html>(дата звернення: 20.02.2020).15. Субочев В. В. Сущность законных интересов. *Научно-теоретический и информационно-практический межрегиональный журнал "Ленинградский юридический журнал"*. 2007. № 2 (8). С. 35-55.16. Матузов Н. И. Личность. Права. Демократия. (теоретические проблемы субъективного права). Саратов: Издательство Саратовского университета, 1972. 294 с.17. Муромцев С. А. Определение и основное разделение права. Москва : Типография А. И. Мамонтова , 1879. 240 с.18. Субочев В. В. Законные интересы. Москва: Норма, 2008. 237 с. 19. Гегель Г. В. Ф. Философия права. Москва : Мысль, 1990. 524 с.20. Рабінович П. Природне право : діалектика приватного й публічного. *Право України*. 2004. № 9. С. 61-63.

REFERENCES

1. Gel'vetsiy K. A. **Sochineniya : v 3-kh t.**[Works: in 3 t.], Moskva,1974. T.2. 1974. 603 p.2. Gel'vetsiy K. A. **Ob уме**[About the mind]. Moskva, 1938. 395 p. 3. Gol'bakh P. A. **Izbrannye proizvedeniya : v 2-kh t.**[Selected works: in 2 volumes], Moskva, 1963. T.1. 1963. 715 p. 4. Goncharova A. N. **Problema soglasovaniya obshchestvennykh i lichnykh interesov v protsesse postroeniya grazhdans'kogo obshchestva : monografiya**[The problem of harmonizing public and personal interests in the process of building a civil society], Krasnoyarsk, 2001. 160 p. 5. Shershenovich G. F. **Obshchaya teoriya prava. Filosofiya prava**[General theory of law. The philosophy of law],Moskva, 1910. Tom 1. Vol. 1-4 : Chast' teoreticheskaya. 1910. 839 p. 6. Subochev V. V. **Zakonnye interesy**. [Legitimate interests],Moskva, 2011. 496 p. 7. Hryhorash O. I. **Harantiyi sub'yektivnykh prav ta zakonni interesy: strukturni elementy administratyvno-pravovoho statusu osoby**[Guarantee of sub-legal rights and legal interests: structural elements of administrative-legal status of an individual],*Naukovyy visnyk Chernivets'koho universytetu*. 2006, vol. 311: *Pravознаvstvo*. p.p. 96-100.8. Romovskaya Z. V. **Sudebnaya zashchita okhranyaemogo zakonom interesa** [Judicial protection of a legally protected interest],L'vov, 1983. 150 p. 9. Gukasyan R. E. **Pravovye i okhranyaemye zakonom interesy**[Legal and statutory interests], *Sovetskoe gosudarstvo i pravo*. 1973, vol. 7. p.p. 113-116.10. Mateykovich M. S., Gorbunov V. A. **Zakonnye interesy v konstitutsionnom**

prave[Legitimate interests in constitutional law],Moskva, 2011. 256 p. 11. Boyaryntseva M. **Administrativno-pravovyy status hromadyan: do pytannya pro sklad elementiv**[Administrative and legal status of the population: before meals about the warehouse of elements],*Pravo Ukrainy*. 2002, vol. 8. p.p. 21–25.12. Matuzov N. I. **Pravovaya sistema i lichnost'**[Legal system and personality],Saratov, 1987. 294 p. 13. Mikhaylov S. V. **Kategoriya interesa v grazhdanskom (chastnom) prave**. dis. kand. yurid. nauk. [Interest Category in Civil (Private) Law],Moskva, 2000. 255 p. 14. Sennikov I. E. **Zakonnyy interes kak forma vyrazheniya pravovykh vozmozhnostey (dozvoleniy) i ob'ekt sudebno-pravovoy zashchity**[Legal interest as a form of expression of legal opportunities (permissions) and an object of judicial protection],*Pravo: teoriya i praktika*. 2003. № 3894. Available at:URL: <http://www.yurclub.ru/docs/pravo/1403/13.html>(accessed 20.02.2020).15. Subochev V. V. **Sushchnost' zakonnykh interesov**[The essence of legitimate interests],*Nauchno–teoreticheskiy i informatsionno–prakticheskiy mezhregional'nyy zhurnal "Leningradskiy yuridicheskiy zhurnal"*. 2008, vol. 2 (8). p.p. 35–55.16. Matuzov N. I. **Lichnost'. Prava. Demokratiya. (teoreticheskie problemy sub'ektivnogo prava)**[Personality. The rights. Democracy. (theoretical problems of subjective law)], Saratov, 1972. 294 p. 17. Muromtsev S. A. **Opreделение i osnovnoe razdelenie prava**[Definition and main division of law], Moskva, 1879. 240 p. 18. Subochev V. V. **Zakonnye interesy**[Legitimate interests],Moskva: Norma, 2008. 237 p. 19. Gegel' G. V. F. **Filosofiya prava**[Philosophy of Law], Moskva, 1990. 524 p. 20. Rabinovich P. **Prirodne pravo : dialektika privatnogo y publichnogo** [Natural law: the dialectic of private and public],*Pravo Ukraini*. 2004, vol. 9. p.p.61–63.

Дата надходження: 21.02.2020 р.

Iryna Lychenko

Educational-Scientific Institute of Law and Psychology
National University "Lviv Polytechnic",
D. Sc. (Law), Associate Professor
lychenko7@gmail.com

LEGAL INTERESTS OF CITIZENS IN THE PROPERTY: THE THEORETICAL-LEGAL DIMENSION

The article is devoted to the theoretical and legal analysis of the category "legitimate interest", the formation of its definition, the separation on this basis of a common understanding of the legitimate interests of citizens in the field of property. Particular attention is given to the analysis of three key theories of explanation of the content of legitimate interest, which relate to the identification of legitimate interests with the pursuit of a person, legal resolution and subjective legal law. The article proposes to recognize legitimate interest as a specific legal possibility. Particular attention is devoted to the study of the relationship of legitimate interests with subjective rights. The specifics of the transformation of legitimate interest into subjective law have been investigated. The relation between individual legitimate interests and public legitimate interests has been determined.

Key words: interest, legitimate interest, subjective law, public relations, need, legal authorization, legal opportunity.